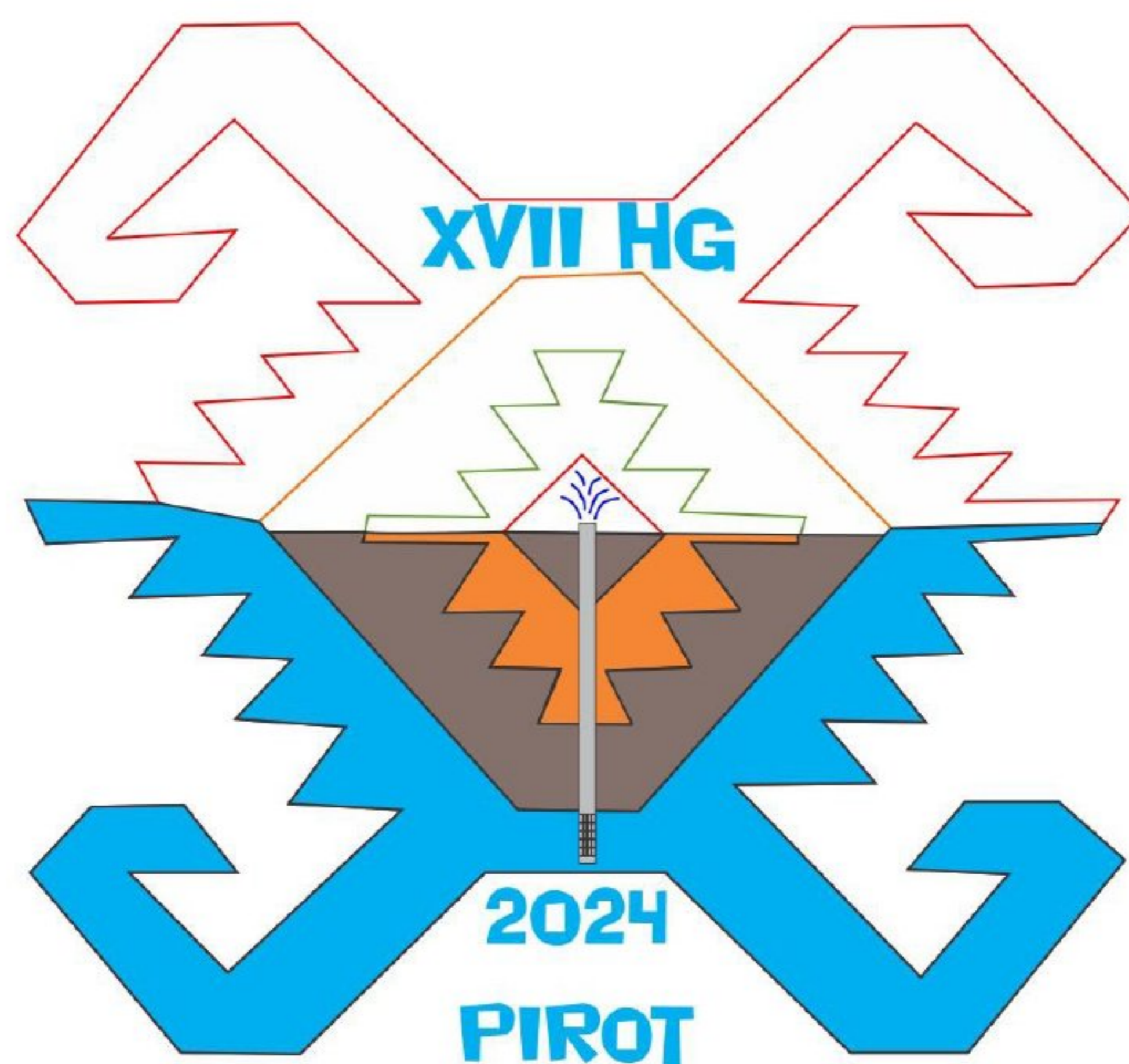

UNIVERZITET U BEOGRADU
RUDARSKO-GEOLOŠKI FAKULTET
DEPARTMAN ZA HIDROGEOLOGIJU

HG

XVII SRPSKI SIMPOZIJUM
O HIDROGEOLOGIJI
sa međunarodnim učešćem

ZBORNİK RADOVA

02-06. oktobar
2024. godine

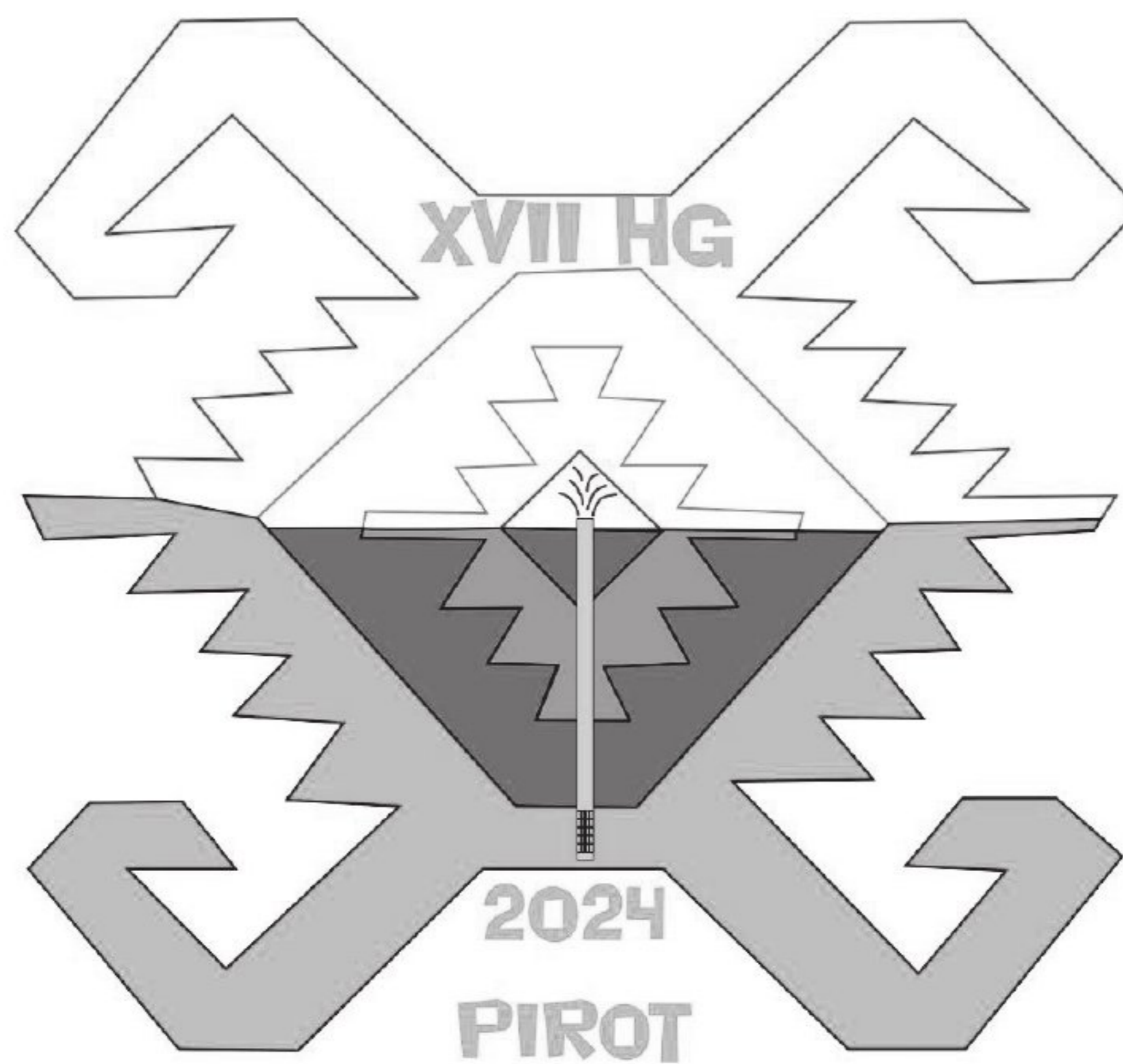

UNIVERZITET U BEOGRADU
RUDARSKO-GEOLOŠKI FAKULTET
DEPARTMAN ZA HIDROGEOLOGIJU

HG

XVII SRPSKI SIMPOZIJUM
O HIDROGEOLOGIJI
sa međunarodnim učešćem

ZBORNİK RADOVA

02-06. oktobar
2024. godine

XVII SRPSKI SIMPOZIJUM O HIDROGEOLOGIJI
sa međunarodnim učešćem
ZBORNIK RADOVA

IZDAVAČ:

Univerzitet u Beogradu
Rudarsko-geološki fakultet
Đušina 7

ZA IZDAVAČA:

Prof. dr Biljana Abolmasov, dekan
UB Rudarsko-geološki fakultet

UREDNIK:

Doc. dr Ljiljana Vasić, ☎0000-0001-9140-5748
UB Rudarsko-geološki fakultet

TIRAŽ:

150 primeraka

ŠTAMPA:

Pi Press, Pirot

GODINA IZDANJA: 2024.

Na 10/23. Sednici Veća Departmana i Katedre za hidrogeologiju doneta je odluka o organizaciji XVII srpskog simpozijuma o hidrogeologiji sa međunarodnim učešćem, koja je potvrđena i Saglasnošću Nastavno-naučnog veća Rudarsko-geološkog fakulteta br. 8/67 od 20.10.2024. godine.

Autori priloga u ovom Zborniku odgovorni su za sadržaj i autorska prava njihovih članaka. Ni izdavač ni bilo koja druga osoba koja deluje u njeno ime nije odgovorna za moguće korišćenje informacija sadržanih u ovoj publikaciji.

Naslovna strana: Logo simpozijuma

CIP - Каталогизација у публикацији Народна библиотека Србије, Београд

556(082)
628.1(082)

СРПСКИ симпозијум о хидрогеологији са међународним учешћем (17 ; 2024 ; Пирот)

Zbornik radova / XVII Srpski simpozijum o hidrogeologiji sa međunarodnim učešćem, 02-06. oktobar 2024. godine, Pirot ; [urednik Ljiljana Vasić]. - Beograd : Univerzitet, Rudarsko-geološki fakultet, 2024 (Pirot : Pi Press). - [19], 598 str. : ilustr. ; 30 cm

Kor. nasl. - Na vrhu nasl. str.: Departman za hidrogeologiju. - Radovi na srp. i engl. jeziku. - Tiraž 150. - Str. [5-6]: Uvodna reč organizatora / Saša Milanović, Dušan Polomčić. - Abstracts. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-7352-405-4

a) Хидрогеологија -- Зборници b) Снабдевање водом -- Зборници

COBISS.SR-ID 151976457

ORGANIZACIONI ODBOR:

Predsjednik

Prof. Dr Saša Milanović
UB Rudarsko-geološki fakultet

Generalni sekretar

Prof. Dr Vesna Ristić Vakanjac
UB Rudarsko-geološki fakultet

Članovi:

Dr Branislav Petrović, naučni saradnik
UB Rudarsko-geološki fakultet

Dr Veljko Marinović, naučni saradnik
UB Rudarsko-geološki fakultet

Dr Bojan Hajdin, naučni saradnik
UB Rudarsko-geološki fakultet

Dr Marina Ćuk Đurović, naučni saradnik
UB Rudarsko-geološki fakultet

Dr Maja Todorović, naučni saradnik
UB Rudarsko-geološki fakultet

Dr Nebojša Atanacković, naučni saradnik
UB Rudarsko-geološki fakultet

Dr Marjan Temovski, viši naučni saradnik
Institute for Nuclear Research, Debrecen

Dr Đorđije Božović, dipl. inž. geol.
JKP "Beogradski vodovod i kanalizacija"

Jelena Ratković, master. inž. geol.
UB Rudarsko-geološki fakultet

Sava Magazinović, dipl. inž. geol.
UB Rudarsko-geološki fakultet

Dejan Drašković, dipl. inž. geol.
BeoGeoAqua doo

Branko Ivanković, dipl. inž. geol.
Ibis-Inženjering doo

Dragan Mihajlović, dipl. inž. geol.
Geološki zavod Srbije

Boyka Mihaylova, master inž. geol.
Geological Institute, BAS

Daniela Radoš, dipl. inž. geol.
*Pokrajinski sekretarijat za energetiku,
građevinarstvo i saobraćaj*

Ivan Đokić, dipl. inž. geol.
GECO-inženjering doo

Milorad Kličković, dipl. inž. geol.
Zavod za zaštitu prirode Srbije

Uroš Jurošević, dipl. inž. geol.
Republički zavod za geološka istraživanja RS

Andrej Pavlović, dipl. inž. geol.
Ministarstvo rudarstva i energetike Srbije

NAUČNI ODBOR (RECENZENTI):

Predsjednik

Prof. Dr Dušan Polomčić
UB Rudarsko-geološki fakultet

Članovi:

Prof. Dr Vesna Ristić Vakanjac
UB Rudarsko-geološki fakultet

Prof. Dr Petar Dokmanović
UB Rudarsko-geološki fakultet

Prof. Dr Olivera Krunić
UB Rudarsko-geološki fakultet

Prof. Dr Dejan Milenić
UB Rudarsko-geološki fakultet

Prof. Dr Vladimir Živanović
UB Rudarsko-geološki fakultet

Prof. Dr Saša Milanović
UB Rudarsko-geološki fakultet

Prof. Dr Dragoljub Bajić
UB Rudarsko-geološki fakultet

Prof. Dr Jana Štrbački
UB Rudarsko-geološki fakultet

Doc. Dr Ljiljana Vasić
UB Rudarsko-geološki fakultet

Doc. Dr Dragoslav Banjak
Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet

Doc. Dr Katarzyna Wator
AGH University of Krakow

Dr Josip Terzić, naučni savetnik
Geološki zavod Hrvatske HGI

Dr Tamara Marković, naučni savetnik
Geološki zavod Hrvatske HGI

Dr Laszlo Palcsu, naučni savetnik
Institute for Nuclear Research, Debrecen

Prof. Dr Nenad Marić
UB Šumarski fakultet

Prof. Dr Aleksey Benderev
Geological Institute, BAS

Prof. Dr Ferid Skopljak
Federalni zavod za geologiju, FBiH

Prof. Dr Metka Petrič, znanstvena savetnica
Inštitut za raziskovanje krasa, Postojna

Doc. Dr **Ana Vranješ**
UB Rudarsko-geološki fakultet
Prof. Dr **Zoran Stevanović**, u penziji
UB Rudarsko-geološki fakultet
Prof. Dr **Veselin Dragišić**, u penziji
UB Rudarsko-geološki fakultet
Prof. Dr **Milojko Lazić**, u penziji
UB Rudarsko-geološki fakultet

Prof. Dr **Zoran Nikić**, u penziji
UB Šumarski fakultet
Prof. Dr **Milan Radulović**
Univerzitet Crne Gore, Građevinski fakultet
Prof. Dr **Jugoslav Nikolić**
Republički hidrometeorološki zavod Srbije
Prof. Dr **Miloš Stanić**
UB Građevinski fakultet
Prof. Dr **Petar Milanović**, u penziji
Univerzitet u Mostaru, Građevinski fakultet
Mr. **Vesna Tahov**, dipl. inž. geol.
Geološki zavod Srbije

Prof. Dr **Nataša Ravbar**, viša znan. savetnica
Inštitut za raziskovanje krasi, Postojna
Dr **Kostadin Jovanov**, dipl. inž.
Geološki zavod Republike S. Makedonija
Dr **Romeo Eftimi**, dipl. inž., u penziji
Nezavisni istraživač, Albanija
Prof. Dr **Iulian Popa**
Facultatea de Geologie și Geofizică
Universitatea din București
Dr **Milovan Rakijaš**, dipl. inž. geol.
Hidrogeorad d.o.o.
Dr **Vladimir Beličević**, dipl. inž. geol.
Energoprojekt Hidroinženjering AD
Dr **Tanja Petrović Pantić**, naučni saradnik
Geološki zavod Srbije
Dr **Branislav Petrović**, naučni saradnik
UB Rudarsko-geološki fakultet
Dr **Veljko Marinović**, naučni saradnik
UB Rudarsko-geološki fakultet
Dr **Brankica Majkić Dursun**, dipl. inž. geol.
Institut za vodoprivredu „Jaroslav Černi”

UREĐIVAČKI ODBOR:

Predsednik

Doc. Dr **Ljiljana Vasić** ☎0000-0001-9140-5748
UB Rudarsko-geološki fakultet

Članovi:

Prof. Dr **Ivana Vasiljević** ☎0000-0002-0549-2652
UB Rudarsko-geološki fakultet
Prof. Dr **Nevenka Đerić** ☎0000-0002-5141-898X
UB Rudarsko-geološki fakultet
Prof. Dr **Tina Dašić** ☎0000-0002-4679-3101
UB Građevinski fakultet

TEHNIČKI ODBOR:

Srđan Stefanović, master inž. geol.
Agencija Background, Pirot
Petar Vojnović, master inž. geol.
UB Rudarsko-geološki fakultet
Milica Stepanović, master inž. geol.
UB Rudarsko-geološki fakultet
Jovana Mladenović, master inž. geol.
UB Rudarsko-geološki fakultet
Natalija Radosavljević, master inž. geol.
UB Rudarsko-geološki fakultet
Hristina Petrova, master inž. geol.
UB Rudarsko-geološki fakultet

Eugène Katansao Pyabalo, mast. inž.
UB Rudarsko-geološki fakultet
Kodjovi Zondokpo, mast. inž.
UB Rudarsko-geološki fakultet
Maša Vulović, dipl. inž. geol.
UB Rudarsko-geološki fakultet
Aleksandar Tanasković, dipl. inž. geol.
UB Rudarsko-geološki fakultet
Jovana Lončar, student
UB Rudarsko-geološki fakultet

ORGANIZATOR SIMPOZIJUMA:

*UNIVERZITET U BEOGRADU
RUDARSKO-GEOLOŠKI FAKULTET
DEPARTMAN ZA HIDROGEOLOGIJU*

u saradnji sa

SRPSKIM GEOLOŠKIM DRUŠTVOM

SAVEZOM INŽENJERA I TEHNIČARA SRBIJE

DRUŠTVOM GEOLOŠKIH INŽENJERA I TEHNIČARA SRBIJE

NACIONALNIM KOMITETOM IAH

MULTILATERALNIM CENTROM, PIROT

POKROVITELJI:

***MINISTARSTVO NAUKE, TEHNOLOŠKOG RAZVOJA I INOVACIJA
REPUBLIKE SRBIJE***

GRAD PIROT

SPONZORI:

***JP „VODOVOD I KANALIZACIJA“ PIROT
DEPARTMAN ZA HIDROGEOLOGIJU, RUDARSKO-GEOLOŠKI FAKULTET***

BEOGEOAQUA D.O.O.

TAŠ GRUPA

AQUA PRO ENERGY D.O.O.

CENTAR ZA HIDROGEOLOGIJU KARSTA

TURISTIČKA ORGANIZACIJA PIROT

IBIS-INŽENJERING D.O.O.

STRATING D.O.O.

GECO-INŽENJERING D.O.O.

FREATIKA

AGENCIJA ZA MARKETING BACKGROUND

ULOGA ESTAVELA U FUNKCIONISANJU KARSTNIH SISTEMA

THE ROLE OF ESTAVELAS IN THE FUNCTIONING OF KARST SYSTEMS

Petar Vojnović¹, Saša Milanović¹

¹Rudarsko-geološki fakultet, Dušina 7, 11000 Beograd. E-mail: petar.vojnovic@rgf.bg.ac.rs

APSTRAKT: *S obzirom da se do sada u hidrogeološkoj praksi malo govorilo o fenomenu estavela, javila se potreba za analizom i sintezom stečenih znanja i dostupne literature u vezi sa njima. Pojava estavela je limitirana geološkim faktorima tako da se sreću samo u terenima sa značajnim rasprostranjenijem krečnjaka, odmaklim procesom karstifikacije i velikim kolebanjima nivoa podzemnih voda. Pored toga, u procesu njihovog nastajanja važnu ulogu ima i tektonika, koja svojom aktivnošću predisponira pravac kretanja podzemnih voda i njihovo pojavljivanje na površini terena. Estavele imaju složenu hidrogeološku funkciju koja se može najjednostavnije opisati kao naizmjenični rad izvora i ponora. Da li će estavela raditi kao izvor ili ponor zavisi od mnogo faktora, među kojima prednjači klima. Reakcija izdani na padavine obično je jako brza, što zavisi i od sistema do sistema, a za posledicu ima aktiviranje rada estavele što se reflektuje kroz brzo podizanje nivoa i isticanje po karstnim poljima, na čijim obodima se estavele najčešće i nalaze. Kako je karstifikacija „živ“ proces, karstni tereni tokom geološke istorije evoluiraju što za posledicu ima mijenjanje funkcije određenih karstnih oblika koji prelaze iz jednih u druge pa tako današnja estavela može da predstavlja ostatke nekadašnjeg karstnog vrela, te isto tako u budućnosti može prerasti u neki drugi oblik.*

Ključne reči: karst, podzemne vode, estavela

ABSTRACT: *Given that so far little has been said in hydrogeological practice about the estavela phenomenon, there arose a need for analysis and synthesis of acquired knowledge and available literature regarding them. The occurrence of estavelas is limited by geological factors, such that they are encountered only in areas with significant limestone distribution, advanced karstification processes, and large fluctuations in groundwater levels. In addition, the formation of estavelas is significantly influenced by tectonics, which, through its activity, predisposes the direction of groundwater flow and their appearing on the ground surface. Estavelas have a complex hydrogeological function that can be described most simply as alternating between acting as springs and ponors. Whether estavelas function as springs or ponors depends on many factors, with climate being a predominant factor among them. The response to rainfall is typically very rapid, varying from system to system, and it results in the activation of estavelas, characterized by a swift rise in water levels and discharge across karst poljas, where estavelas are commonly located on their borders. Since karstification is a dynamic process, karst landscapes evolve over geological history, leading to changes in the function of specific karst forms that transition from one type to another. Therefore, a present-day estavela may represent remnants of a former karst spring, and similarly, it could evolve into a different form in the future.*

Key words: karst, groundwater, estavela

UVOD

Estavele ne predstavljaju tako čestu pojavu u svijetu, pa im se shodno tome nije pridavao veći značaj do sada. Upravo zbog toga se javila ideja da im se posveti posebna pažnja kroz prikaz njihove uloge, načina pojavljivanja i funkcionisanja, te pregleda primjera iz prakse i sl. Može se reći da estavele na našem prostoru i nisu tako rijetka pojava, te se u najvećoj mjeri vezuju za karstne terene pojasa Dinarida gdje su prvenstveno tektonika i karstifikacija odigrali ključnu ulogu u njihovom formiranju. Same po sebi, jako interesantne pojave, estavele su poslužile kao inspiracija za pisanje rada, koji se u najvećoj mjeri odnosi na fundamentalne stvari u vezi sa njima.

POJAM ESTAVELE

Jednu od prvih definicija pojma estavela nalazimo u riječniku iz 1899. godine koji se odnosi na termine vezane za karst, (Monroe, 1970). U njemu se estavela definiše kao povremeno oživljavanje podzemnog toka, koje je aktivno samo u vrijeme vlažne sezone.

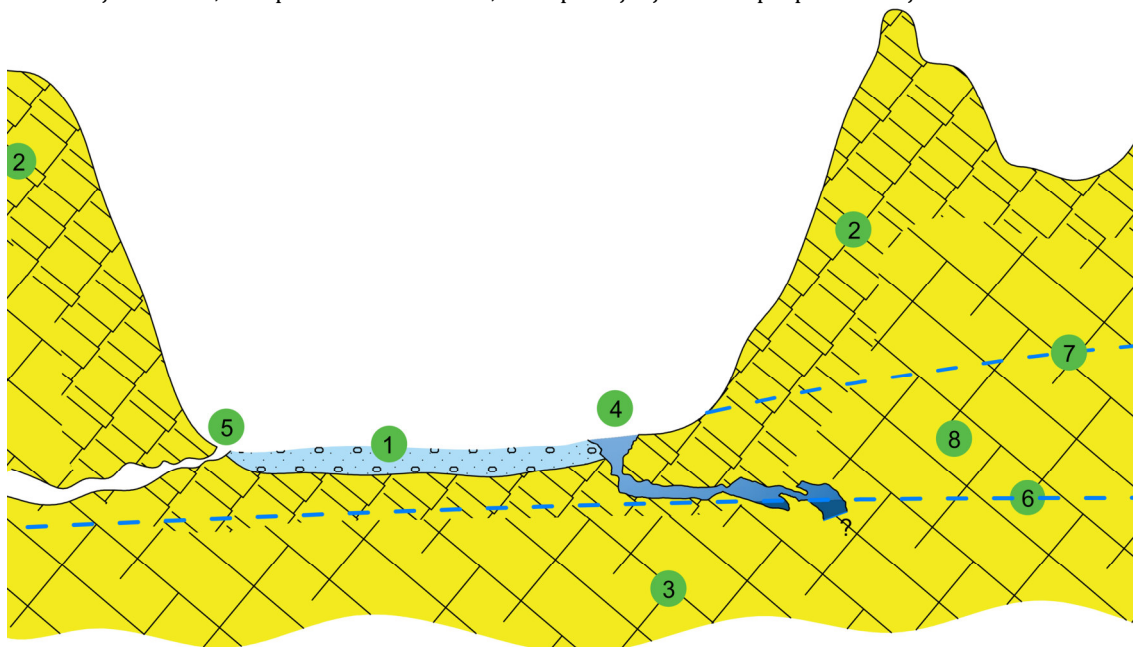
Cvijić (1989) govoreći o hidrografiji u karstu, pravi razliku između različitih tipova izvora u terenima dinarskog karsta. Pa tako govori da u dubokim karstnim depresijama ima pukotina i ponora koji

funkcionišu naizmjenično kao izvori i ponori, te predlaže da se nazovu estavelama, koristeći naziv koji je Fournet dao jednom sličnom izvoru, (Cvijić, 1989).

Dragišić i Živanović (2014) estavele definišu kao pojave u karstu sa dvojnomo hidrogeološkom funkcijom, zavisno od nivoa izdani. One u pojedinim vremenskim intervalima funkcionišu kao ponor (sušni period), a u pojedinim kao izvor (kišni period). Po njima da bi jedan karstni kanal imao funkciju estavele, mora biti povezan sa podzemnim drenažnim sistemima kako viših tako i nižih horizonata.

Generalno govoreći, estavele predstavljaju tipičnu karstnu pojavu, nastalu kao posledica karstnog procesa. Rijetka su pojava i uglavnom se nalaze u terenima gdje je proces karstifikacije jako dobro razvijen. To se najviše odnosi na dijelove terena koji su predisponirani tektonskim aktivnostima prvenstveno rasjedima koji zajedno sa hemijskom i mehaničkom aktivnošću podzemnih voda uslovljavaju nastanak kako površinskih, tako i podzemnih karstnih oblika. Kao što je već pomenuto, estavele se u hidrogeologiji definišu kao pojave sa dvojnomo funkcijom, čiji je rad najbližiji principu spojenih sudova. Šta to znači? Odgovor je vrlo jednostavan - u sušnim vremenskim periodima, estavela ima ulogu ponora, dok tokom drugog dijela godine ima funkciju izvora (slika 1). Kao i kod izvora, veliku ulogu vezanu za samu lokaciju formiranja estavele, sem pomenute tektonike, ima i postojanje vodonepropusne barijere.

Slika 1. Konceptualna skica funkcioniranja estavele

Legenda: 1. Karstno polje, 2. Epikarst, 3. Krečnjaci, 4. Estavela, 5. Ponor, 6. Minimalni nivo podzemnih voda, 7. Maksimalni nivo podzemnih voda, 8. Dinamičke rezerve podzemnih voda

Figure 1. Conceptual sketch of the estavela functioning.

Legend: 1. Karst polje, 2. Epikarst, 3. Limestones, 4. Estavela, 5. Ponor, 6. Minimum level of groundwater, 7. Maximum level of groundwater, 8. Dynamic groundwater reserves

Kao što se može uočiti sa šematskog prikaza sistema rada estavele, evidentna je zavisnost same estavele od varijacije nivoa podzemnih voda, koje u karstifikovanim terenima znaju da budu velike tokom hidrološke godine. Ovaj primjer, daje ilustraciju najčešćeg tipa pojave estavela koje se najčešće javljaju na obodima karstnih polja, što se u najvećoj mjeri pripisuje tektonskoj aktivnosti i izloženosti procesu ubrzane karstifikacije.

Dakle, estavele se vezuju za karstna područja sa dinamičnim režimom podzemnih voda, tj. gdje dolazi do značajnih kolebanja u nivoima podzemnih voda. U takvim terenima nivo podzemnih voda u vlažnom periodu (obično period oktobar-maj) bude visok, tj. u nivou zone isticanja (otvora estavele) i iznad, te tada estavela funkcioniše kao izvor i snabdijeva površinski tok vodom. Međutim, u sušnom periodu (obično period jun-septembar) kad nivo podzemnih voda opadne i bude nizak, tj. ispod zone isticanja (otvora estavele), tada estavela preuzima funkciju ponora i odvodi površinsku vodu u podzemlje putem svojih kanala i pukotina (slika 1).

Poseban oblik estavela susreće se u marinskim oblastima, gdje se one nalaze ispod površine mora. Tako da u vlažnom periodu, vode izvire na dnu mora (kao vrulje), gdje se podzemne vode miješaju sa

morskom vodom što rezultira formiranjem mješavine niskomineralizovane „slatke“ vode sa slanom morskom vodom poznatom kod nas pod pojmom „bočata voda“. Sa druge strane, nivo podzemnih voda praktično da ne može da padne ispod površine mora, jer sva „slatka“ voda otiče u pravcu mora (bilo to iznad ili ispod zemlje), tako da postojati nagib prema moru. Međutim, u specifičnim situacijama kao što je period niskog dotoka u sušnim periodima, podzemne vode mogu na kratak vremenski period pasti ispod nivoa mora. Za to su odgovorna dva procesa: postojanje plime i osjeke i razlika u specifičnoj težini između morske i podzemne vode¹.

EVOLUTIVNI PROCES ESTAVELA

Karstni tereni tokom geološke istorije evoluiraju i tokom toga procesa pojedini karstni oblici mjenjaju svoju funkciju, prelazeći u druge oblike. Dobar primjer takve evolucije daje grupa naučnika iz Italije (Saroli et al., 2022) koji prikazuju strukturnu promjenu karstnog područja u kvartaru.

Tokom donjeg plesistocena, hidrogeološku sliku oblasti koja zahvata prostor brda Terlle (Centralna Italija), karakterisao je tipični karstni sistem koji se sastojao od izvora, drenaža i estavele (slika 2., gore). Regionalno tektonsko izdizanje povezuje se sa ekstenzionalnom tektonikom i savremenim kretanjem ekstezionog sistema koje je modifikovalo morfološku i strukturnu sliku područja. Tako da je opisano brdo mijenjalo svoj reljef zahvaljujući kombinovanom procesu regionalnog izdizanja i aktivnosti lokalnog rasjeda.

Usled tektonike, potopljeni karstni kanali podignuti su na progresivno rastućim visinama u odnosu na nivo podzemnih voda regionalne karstne izdani. Na ovaj način, karstni izvori evoluirali su u estavele (slika 2., sredina). Autori ovog rada smatraju da je nivo podzemnih voda u ranijem periodu bio veći od današnjeg, kao i da je bio promjenjivog režima. To znači da kada je nivo karstne izdani visok, voda ističe iz estavele i snabdjeva vodom potok ili jezero, dok u suprotnom slučaju, tj. kada je nivo vode nizak, kroz iste karstne kanale vrši se apsorpcija voda iz jezera ili potoka. Identifikovani epigenetski karstni oblici reljefa kao što su suve doline i ulasci u pećine na različitim nadmorskim visinama, svjedoče o progresivnom produbljivanju lokalnog freatskog nivoa sa posledničnim variranjem bazalnog nivoa karstnog razvoja.

Nakon kontinuiranog podizanja strukture brda Terelle i relativnog snižavanja nivoa podzemnih voda, estavele su evuirale u doline. Istovremeno, karstni izvori su se postepeno spuštali prema JZ sve dok nisu dostigli današnju poziciju (slika 3., dole). Produbljivanje i migracija karstnog sistema nije bila prostorno slučajna u odnosu na pravac rasjeda, što ukazuje na uticaj rasjednih kretanja u evoluciji karstnog sistema.

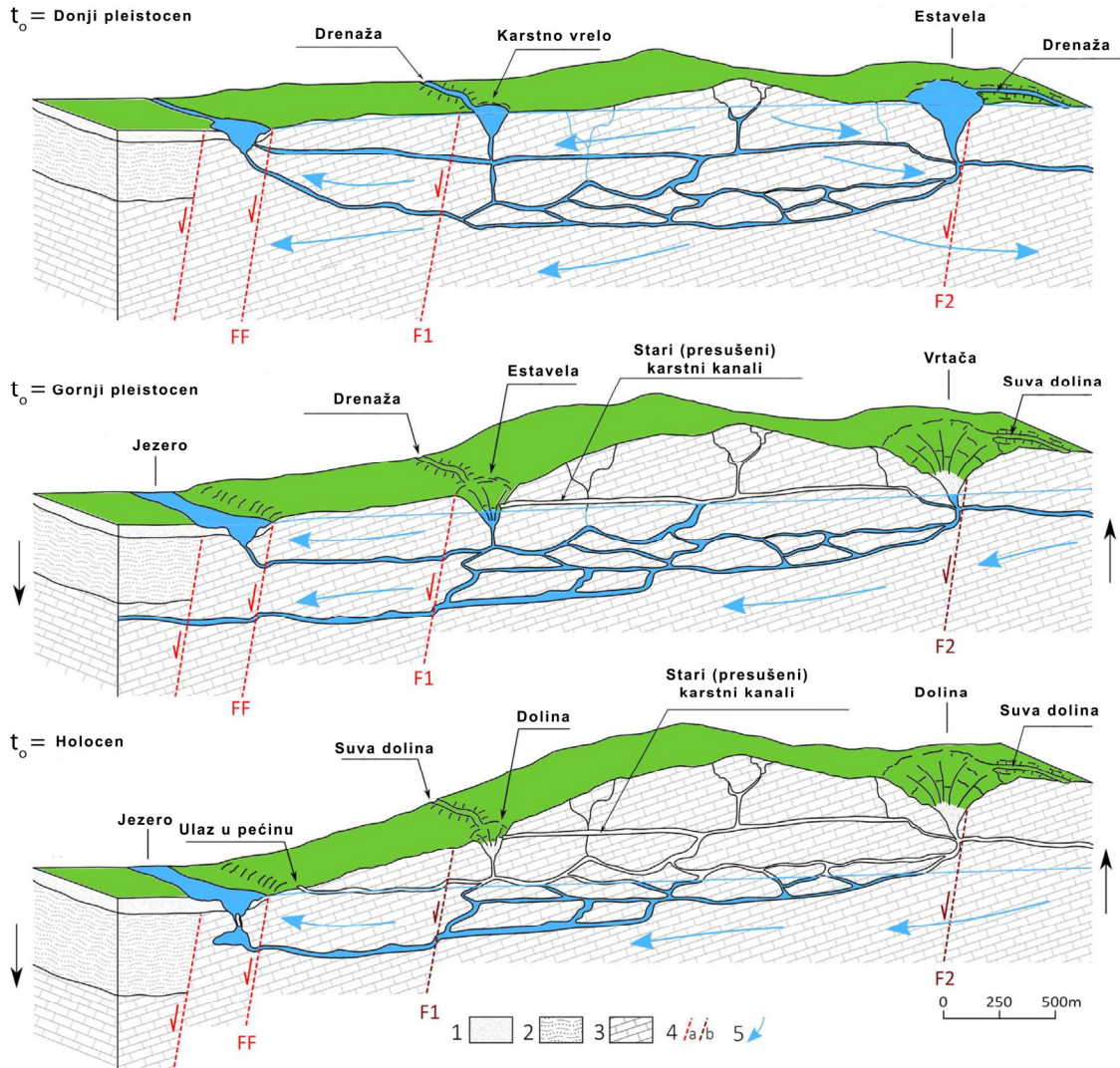
Geneza ovakvog reljefa, predstavlja posledicu istovremenog tektonskog djelovanja eksetenzivne tektonike, koja je kontrolisala topografsku i nadmorsku visinu glavnih izvora i stabilnosti, kako u prostoru tako i u vremenu toka karstne izdani. Generalno govoreći, a na osnovu geomorfoloških, geoloških i hidrogeoloških istraživanja, može se dati procjena početka procesa karstifikacije koji datiraju još iz doba donjeg pleistocena. Tokom toga procesa, dolazilo je do kontinuiranog podizanja hidrogeološke strukture i relativnog spuštavanja nivoa karstne osnove usled rasjednog kretanja. Takav proces za posledicu je imao postepeno spuštavanje izvora sve dok nisu došli do današnjeg nivoa. Vertikalno kretanje pomenutog procesa, može se povezati sa aktivnostima rasjeda, tj. sa njihovom stopom pomjeranja u vremenu, (Saroli et al., 2022).

REŽIM RADA ESTAVELA

Praktično je nemoguće govoriti o elementima režima estavele, kao i karstnog sistema uopšte, bez stavljanja klimatskih parametara u prvi plan. Kao što je poznato, na režim u najvećoj mjeri utiču padavine, koje se brzo infiltriraju kroz epikarst do zone izdanih voda. Ubrzo nakon jakih i obimnih padavina dolazi do aktivacije estavele koja počinje da radi kao izvor. Reakcija izdani obično je jako brza, od nekoliko sati do nekoliko dana, u zavisnosti od stepena razvijenosti sistema. Voda koja se izluči na slivu estavele, nakon infiltracije i dolaska do zone izdani, aktivira rad estavele što se reflektuje kroz brzo podizanje nivoa i isticanje po obodu polja. Sa druge strane, to zavisi i od samog stanja u izdani, tj. o količini njene zasićenosti. Ukoliko velike padavine dolaze nakon dugog sušnog perioda, potrebno je duže vrijeme da bi se estavela aktivirala iz razloga što je prethodno potrebno da dođe do zasićenja izdani, nakon što je nivo u njoj bio blizu minimalnog. Zbog tako malog zadržavanja vode u podzemlju, obično se radi o vodama male mineralizacije i elektroprovodljivosti. Kod analiziranja ove pojave, od presudnog je značaja ustanoviti vezu padavina i estavele, na način određivanja potrebne količine i intenziteta padavina koji će dovesti do aktiviranja estavele što se obično dešava za vrijeme čestih i jakih kiša, što je obično proljetni i jeseni period.

¹ Preuzeto: <https://www.showcaves.com/english/explain/Karst/Estavelle.html>, posjećeno 27.2.2024. god

Slika 2. Konceptualna skica modela i evolucije karstnih oblika u kvartaru na primjeru brda Terelle u centralnoj Italiji. (Saroli et al., 2022, prevedeno)

Legenda: 1. Eluvijalni, koluvijalni i jezerski sedimenti (Pleistocen-Holocen), 2. Pješčari i sive gline (fliš) (Torton), 3.

Krečnjak i dolomit (Lias-donji torton) 4. Aktivni (a) i neaktivni (b) rasedi 5. Pravac kretanja podzemnih voda

Figure 2. Conceptual sketch of the model and evolution of karst forms during the Quaternary on the example of the Terelle Hill in central Italy, (Saroli et al., 2022, translated). Legend: 1. Eluvial, colluvial and lacustrine soils (Pleistocene-Holocene), 2. Sandstones and grey clays (flysch) (Tortonian), 3. Limestone and dolomite (Lias- lower Tortonian) 4. Active (a) and inactive (b) faults 5. Groundwater flow

Estavele su hidrogeološke pojave koje se označavaju kao jako osjetljive na promjenu klime. To je posebno izraženo u terenima kod kojih se javljaju značajne količine snijega u zimskom periodu. U takvim, planinskim sredinama, topljenje snijega je važan proces koji direktno utiče na punjenje izdani. Površinsko skladištenje snijega dominantno je od novembra do aprila, dok je podzemno skladištenje dominira od maja do oktobra. Tako da se povećano prihranjivanje karstne izdani tokom zime, a smanjeno prihranjivanje u ljeto i jesen, manje-više međusobno kompenzuje, (Chen et al., 2018).

Što se tiče kvaliteta, on će svakako zavisiti od hemizma podzemnih voda putem kojih se prihranjuje. Podzemne vode u estavelama obično su dobrog kvaliteta sa malim sadržajem mulja, koji voda iznosi sa sobom na površinu krećući se kanalima. Količina hranjivih materija vjerovatno da varira u zavisnosti od više nego u odnosu na stajaće vode. Zahvaljujući redovnom pražnjenju estavele, može doći do efikasnog mehanizma pomoću koga se hranjive materije mogu iznijeti iz samoga sistema, (Farr et al. 2012).

ZAKLJUČAK

Estavele u svijetu proučavanja hidrogeologije karsta predstavljaju zanimljivu i ne tako čestu pojavu. Najjednostavnije ih je opisati kao hidrogeološke pojave sa dvojnomo funkcijom, koje rade naizmjenično kao izvor i ponor, a sve u zavisnosti od perioda godine i uticaja prvenstveno klimatskih faktora. Evidentno je da se na estavle može posmatrati kao na promjenjive hidrogeološke objekte tokom geološke istorije, što znači da je današnja estavela ranije možda imala neku drugu funkciju, te će u budućnosti možda dobiti neku novu, a sve kao posledica karstifikacije i tektonske aktivnosti. Na aktivaciju rada estavle kao izvora presudan uticaj imaju padavine koje su i ključni faktor njihovog dinamičkog režima, tako da je jako važno definisati potrebne količine i intenzitet padavina koji će dovesti do njenog aktiviranja. Postavljanjem teoretske osnove, kao temelja, otvara se mogućnost detaljnijeg proučavanja estavela na primjerima iz prakse, što će svakako imati značajan uticaj na proširenje znanja o njima kao specifičnim hidrogeološkim pojavama.

LITERATURA

- Chen Z., Hartmann A., Wagener T., Goldscheider N., 2018: Dynamics of water fluxes and storages in an Alpine karst catchment under current and potential future climate conditions. *Hydrology and Earth System Sciences*, Vol. 22, 3807–3823, <https://doi.org/10.5194/hess-22-380>, Northeim.
- Cvijić J., 1989: *Jovan Cvijić sabrana dela*. Srpska Akademija Nauka i Umetnosti, Beograd.
- Dragišić V., Živanović V., 2014: *Opšta hidrogeologija* (univerzitetski udžbenik). Rudarsko-geološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- Farr G., Hatton-Ellis T., Jones D., Lambourne C., Bevan J., Naughton O., 2012: Hydrology, Water Quality and Condition of Pant-y-Llyn, Wales' only Turlough. *CCW Staff Science Report No 12/8/1*, 64pp, CCW, Bangor
- Monroe W.H., 1970: *A Glossary of Karst Terminology*. Geological Survey, United States Government Printing Office, page K8, Washington.
- Saroli M., Albano A., Moro M.2, Falcucci E., Gori S., Galadini F., Petitta M., (2022). Looking Into the Entanglement Between Karst Landforms and Fault Activity in Carbonate Ridges: The Fibreno Fault System (Central Italy). *Frontiers in Earth Science*, Vol.10, Article 891319
- Show Caves - Karst - Estavelle (26.2.2024) Preuzeto sa:
<https://www.showcaves.com/english/explain/Karst/Estavelle.html>

